

Міністерство освіти і науки України
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка



РОЄНКО СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 37(09)(477)

**РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ПРИВАТНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ
(XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Кіровоград – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Побірченко Наталія Семенівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Друганова Олена Миколаївна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри історії педагогіки та порівняльної
педагогіки;

кандидат педагогічних наук
Агапов Юрій Юрійович,
Житомирський державний університет імені Івана
Франка, старший викладач кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 15 травня 2014 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 23.053.02 в Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка (зала засідань, 25006, м. Кіровоград, вул. Шевченка, 1).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (25006, м. Кіровоград, вул. Шевченка, 1).

Автореферат розіслано 14 квітня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



Т. В. Окольнича

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Реформування системи національної освіти висуває перед педагогічною наукою завдання пошуку шляхів подальшого вдосконалення вітчизняного шкільництва, винайдення шляхів піднесення його на рівень сучасних вимог. Одним із стратегічних напрямів у цьому аспекті, як зазначено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, повинно стати створення закладів різних типів і форм власності. Реалізація стратегічних напрямів розвитку освіти передбачає створення умов для розвитку мережі загальноосвітніх навчальних закладів, заснованих на приватній формі власності.

У Національній доктрині розвитку освіти одним із засобів фінансування освіти як передумови її подальшого розвитку визначається всебічне стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти та оплати освітніх послуг, одержання спонсорських і добровільних внесків та пожертвувань.

Напівдержавні та приватні заклади – невід’ємна складова освітньої галузі високорозвинених країн – є потужним засобом надання освітніх послуг високої якості, застосування у навчально-виховному процесі інноваційних науково-інформаційних технологій, які мають важливе значення для інтелектуального й морального розвитку сучасних дітей і молоді.

Зміна соціально-економічних і політичних умов у нашій державі спричинила появу напівдержавних і приватних навчальних закладів, які нині перебувають на етапі активних пошуків шляхів вирішення завдань, які висувають перед ними учні, їхні батьки, суспільство загалом. З огляду на це актуалізується звернення до досвіду минулого, зокрема періоду ХІХ – початку ХХ століття, коли приватні навчальні заклади були досить поширеними. Накопичений досвід взаємодії приватної та державної ланок освіти може стати в нагоді на етапі відродження та розвитку приватної освіти в Україні в умовах пошуку нових смислових орієнтирів та одночасного збереження надбань культуротворчої діяльності.

Біля джерел педагогічної думки, а також і розвитку приватних навчальних закладів стояли такі відомі педагоги, як Є. Мединський, А. Степович, В. Стоюнін, В. Чарнолуський та ін. Вони не лише висвітлювали сутність та особливості їх роботи, а й самі безпосередньо долучалися до діяльності в цій галузі освіти.

Через ідеологічні та політичні причини діяльність приватних навчальних закладів протягом досить тривалого часу не була предметом ґрунтовного опрацювання. Виняток становлять праці М. Михайлової, що з’явилися у середині ХХ століття, в яких досить розгорнуто схарактеризовано приватне шкільництво на території Російської імперії. Однак деякі із сформульованих дослідницею висновків не можуть розглядатися як об’єктивні, адже вони ґрунтуються на марксистській ідеології класової боротьби й цілком відображають пов’язані з нею ідеї і принципи.

Діяльність приватних закладів до кінця ХХ століття розглядалася лише побіжно в рамках висвітлення становлення та розвитку окремих галузей освіти: дошкільної, початкової, середньої, жіночої, професійної, вищої.

У сучасному контексті різні аспекти цієї проблеми висвітлювалися у науковому доробку Ю. Агапова, Е. Дніпрова, І. Добрянського, О. Друганової, Н. Коляди, О. Перетяцько, Н. Побірченко, В. Постолатія, Н. Сейко та ін. Однак значне коло

питань, зокрема щодо комплексного аналізу функціонування шкільної приватної освіти в Україні, залишилося поза межами наукових досліджень.

Проте історіографічний аналіз історико-педагогічних, дисертаційних праць, архівних джерел дає підстави зробити висновок, що розвиток шкільної приватної освіти як важливої складової загальної системи освіти та особливості її взаємодії з суспільством та державою не набули належного висвітлення в історико-педагогічних дослідженнях.

Отже, актуальність проблеми, її недостатня наукова розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Розвиток шкільної приватної освіти в Україні (XIX – початок XX століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини як складова теми «Актуальні проблеми історико-педагогічного знання» (реєстраційний номер 0111U009198).

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 5 від 25.12.2001 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 27.03.2002 р.).

Мета дослідження – на основі цілісного історико-педагогічного аналізу виявити і узагальнити особливості становлення та розвитку шкільної приватної освіти в Україні у контексті освітніх реформ XIX – початку XX століття.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. З'ясувати ступінь дослідженості проблеми розвитку шкільної приватної освіти в дореволюційній, радянській та сучасній історіографії.
2. Виявити передумови становлення та шляхи розвитку шкільної приватної освіти.
3. Визначити чинники та тенденції функціонування приватних навчальних закладів в Україні упродовж XIX – початку XX століття.
4. Обґрунтувати етапи розвитку шкільної приватної освіти у контексті освітніх реформ досліджуваного періоду.

Об'єкт дослідження – розвиток освіти в Україні в XIX – на початку XX століття.

Предмет дослідження – особливості трансформації шкільної приватної освіти в Україні упродовж досліджуваного періоду в контексті освітніх реформ.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1802 по 1917 рік. *Нижня межа* визначається утворенням Міністерства освіти та законодавчим оформленням шкільної приватної освіти. *Верхня межа* зумовлюється змінами, які відбувалися в соціально-політичному житті суспільства після жовтневих подій 1917 р., закриттям приватних навчальних закладів у зв'язку з переходом до освітньої системи, базованої на принципах єдиної трудової школи.

Територіальні межі дослідження охоплюють частину земель України, так звану Наддніпрянщину, що входила у XIX – на початку XX століття до складу

Російської імперії (Київська, Подільська, Волинська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Катеринославська, Херсонська і Таврійська (без Криму) губернії). У роботі ми не торкалися процесів становлення і розвитку приватної освіти на території західноукраїнських земель, оскільки там ці процеси мали свої відмінності, зумовлені особливостями розвитку освітньої галузі зазначеного регіону.

Методи дослідження. Для вирішення визначених завдань і досягнення поставленої мети використовувався комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних методів дослідження: *загальнонаукові* – історіографічний аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення та аналогія, порівняння застосовувалися для з'ясування теоретичних підходів, що слугували основою становлення й розвитку шкільної приватної освіти; *історико-логічний* дав змогу визначити суспільно-політичні та соціальні особливості суспільного розвитку та їх вплив на становлення приватних закладів у досліджуваній період; *історико-генетичний* дав змогу проаналізувати умови виникнення та поширення приватних закладів; *історичний* допоміг відтворити особливості шкільної приватної освіти як явища і процесу в розвитку з усіма загальними та індивідуальними ознаками; *структурний* забезпечив можливість встановити етапи розвитку шкільної приватної освіти; *порівняльно-зіставний* дав змогу простежити генезис поглядів на приватні заклади; *хронологічний* забезпечив розгляд теми дослідження в динаміці та часовій послідовності.

Джерельну базу дослідження становлять: нормативно-правові документи та законодавчі акти в галузі освіти: «Сборники постановлений по Министерству народного просвещения» (Т. 1–17), «Сборники распоряжений по Министерству народного просвещения» (Т. 1–16), збірники законів Російської імперії, статuti навчальних закладів; циркуляри, закони, рескрипти, царські накази, постанови, розпорядження Міністерства народної освіти та інших державних структур; історичні та сучасні праці з історії школи і освіти, що зберігаються у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка, Національної парламентської бібліотеки України; недосліджена або малодосліджена історико-педагогічна література фондів Державної наукової архівної бібліотеки України м. Києва, Інституту рукописів, відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (опубліковані й неопубліковані матеріали); документи та матеріали Центрального державного історичного архіву м. Києва (фонди: № 707 «Управління Київського учбового округу»; № 442 «Канцелярія Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора»), Державного архіву Черкаської області (фонд № 120 «Інспектор народних училищ 3-го району Київської губернії Міністерства народної освіти, м. Черкаси Київської губернії»); матеріали періодичних видань: «Вестник воспитания» (1890–1917), «Вестник Европы» (1866–1918), «Воспитание» (1860–1861), «Журнал Министерства народного просвещения» (1834–1917), «Киевская старина» (1882–1906), «Педагогика» (1992–2013), «Рідна школа» (1922–2014), «Русская школа» (1890–1917), «Советская педагогика» (1937–1991), монографії, дисертації вітчизняних та російських авторів

предметом яких стало дослідження розвитку освіти загалом й шкільної приватної зокрема.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що *вперше: виявлено* передумови становлення та розвитку шкільної приватної освіти: суспільно-політичні (потреба населення в освіті; недостатня кількість державних навчальних закладів; вплив зарубіжного досвіду; неспроможність урядових освітніх установ відповідати потребам часу у поширенні освіти серед населення); правові (створення законодавчої бази освітньої галузі; прийняття та затвердження нормативних положень щодо регулювання діяльності приватних закладів освіти); культурні (поширення православ'я; вплив іноземної культури; піднесення культурного розвитку населення); *визначено чинники* (виокремлення шкільної приватної освіти в загальній системі освіти; створення законодавчої бази, на основі якої діяло приватне шкільництво; посилення державного нагляду за діяльністю приватних навчальних закладів; обмеження кількості приватних закладів за рахунок надання переваг державним навчальним закладам), *тенденції* (поєднання одночасного посилення контролю за діяльністю приватних навчальних закладів та надання матеріальної дотації для їх розвитку з боку держави; змагання приватних навчальних закладів за рівні права з державними; розвиток громадської ініціативи щодо відкриття приватних навчальних закладів; поява нових типів приватних навчальних закладів в контексті зарубіжного реформаторського руху); *обґрунтовано етапи* розвитку шкільної приватної освіти в XIX – на початку XX ст. (перший етап (1802–1856 рр.) – етап становлення шкільної приватної освіти в рамках державної; другий етап (1857–1880 рр.) – період підтримки, заохочення та прихильності до приватної освіти з боку держави; третій етап (1881–1900 рр.) – період підтримки приватної освіти з одночасним посиленням контролю за її функціонуванням з боку держави за допомогою законодавства та контролюючих органів; четвертий етап (1900–1905 рр.) – конструктивно-деструктивний, що характеризується як період вивчення проблем шкільництва та пошуків напрямів реформування шкільної освіти; п'ятий етап (1906–1917 рр.) – період розвитку громадської ініціативи, яка сприяла збільшенню кількості приватних закладів різних типів); *подальшого розвитку* набули систематизація та аналіз стану дослідженості проблеми становлення та розвитку шкільної приватної освіти; вивчення поглядів педагогів, державних діячів стосовно місця і ролі приватних закладів в загальній системі освіти; *уточнено* зміст основних понять досліджуваної проблеми.

До наукового обігу *введено* 12 маловідомих та раніше невідомих матеріалів (архівні джерела, історичні факти), що стосуються шкільної приватної освіти досліджуваного періоду.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в роботі положення й висновки сприятимуть збагаченню історико-педагогічного знання через осмислення місця і ролі шкільної приватної освіти в Україні, а також висновки з досвіду минулого можуть бути використані при розробці суміжних історико-педагогічних проблем, підготовці спецкурсів із проблем розвитку освіти й розділів у курсах педагогіки та історії педагогіки для студентів навчальних закладів, а також у системі післядипломної освіти; укладанні підручників,

навчальних посібників та іншої навчально-методичної літератури, у подальших наукових дослідженнях із загальної педагогіки та історії педагогіки.

Зібраний, проаналізований, узагальнений матеріал і результати дослідження використовуються в роботі науково-дослідної лабораторії «Педагогічне краєзнавство Черкащини» та Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини подвійного підпорядкування (МОН України та НАПН України).

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження обговорювалися на засіданні кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, науково-дослідної лабораторії «Педагогічне краєзнавство Черкащини» при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, на звітних науково-практичних конференціях Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Основні положення і результати дослідження висвітлювалися у виступах на науково-практичних міжнародних конференціях: «Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи» (Умань, 2007), «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2008), «Сучасні тенденції використання дидактичних ідей Яна Амоса Коменського» (Умань, 2012); *всеукраїнських*: «До витоків становлення української педагогічної науки» (Умань, 2002), «Психолого-педагогічні проблеми сільської початкової школи» (Умань, 2003), «Національна ідентичність у контексті політичного процесу: історія і сучасність / Деякі аспекти національного розвитку і національного виховання» (Черкаси, 2004), «Українська педагогічна преса у становленні національного шкільництва: на перехресті століть» (Умань, 2006), «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції» (Київ, 2007), «Педагогічне просвітництво в епоху українського барокко» (Умань, 2007), «Новаторські навчально-виховні заклади в історії розвитку освіти в Україні» (Житомир, 2007), «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, 2008), «Педагогіка вищої школи: Методологія, теорія, технології» (Київ–Умань, 2008), «Педагоги ХІХ ст. про виховання «нової людини» (М. Демков, М. Корф, К. Ушинський, М. Пирогов, С. Русова, М. Костомаров, М. Драгоманов) (Ніжин, 2009), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2010), «Образ дитини у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях» (Харків, 2011), «Розвиток вітчизняного та зарубіжного дитячого руху: історія і сучасність» (Умань, 2011), «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Бердянськ, 2012), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (Умань, 2012), «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Бердянськ, 2013), «Науковий діалог «Схід–Захід»» (Кам'янець-Подільський, 2013), «Права дитини: від витоків до сьогодення» (Умань, 2013); *регіональній*: «Інтегративна технологія використання педагогічного краєзнавства у дисциплінах гуманітарного циклу як складова підготовки майбутнього вчителя» (Умань, 2009); *інтернет-конференції*: «Педагогічне краєзнавство у підготовці майбутніх учителів» (Умань, 2009).

Матеріали дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 118 від

27.06.2013 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 993/01 від 30.05.2013 р.), Херсонського державного університету (довідка № 01-22/1385 від 07.05.2013 р.).

Публікації. Зміст і результати дослідження відображено в 24 публікаціях, з них 23 – одноосібні, з яких 12 статей – у наукових фахових виданнях України, 1 – в закордонному науковому виданні, 2 статті та 8 тез – у матеріалах науково-практичних конференцій, 1 монографія (у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (392 найменування, із них 34 архівні джерела), додатків. Загальний обсяг роботи становить 292 сторінки, із них основного тексту – 184 сторінки. Дисертація містить 10 додатків на 65 сторінках. Дослідження ілюструють 6 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, охарактеризовано джерельну базу, окреслено хронологічні та територіальні межі дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, висвітлено відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі – **«Історико-педагогічні засади дослідження розвитку шкільної приватної освіти в період ХІХ – початку ХХ століття»** – проаналізовано й уточнено сутність основних понять, що стосуються шкільної приватної освіти, досліджено історіографію проблеми та простежено зародження шкільної приватної освіти.

На основі вивчення науково-педагогічної літератури та узагальнення різних підходів до визначення сутності досліджуваних понять і змісту термінів *шкільна приватна освіта* розглядається як складова державної системи освіти, яка охоплює заклади різних типів, що надають освітні (освітньо-виховні) послуги, спрямовані на задоволення освітніх потреб особистості, суспільства, держави, які відкриваються з ініціативи й на кошти окремих осіб і товариств, торговельних об'єднань, релігійних організацій, купецьких товариств тощо, які несуть матеріальну, правову і моральну відповідальність стосовно кожного закладу в рамках державного законодавства.

Встановлено, що проблеми шкільної приватної освіти знайшли своє відображення в працях, в яких висвітлювалися зрушення, що відбувалися в системі освіти упродовж ХІХ – початку ХХ ст.

У процесі аналізу історико-педагогічних праць встановлено, що однією з перших публікацій, що дає змогу прослідкувати динаміку та тенденції становлення та поширення навчальних закладів на території сучасної України, була стаття «Училища, образовавшиеся на Юге в последнее время» (1861 р.). На думку дослідника, відміна кріпосного права та розвиток промисловості й торгівлі, сприятимуть поширенню приватних закладів освіти, оскільки на цій території здавна існували приватні сільські школи.

Наскільки суперечливим було ставлення громадськості до приватних закладів та яку роль їм відводив уряд і суспільство у процесі розбудови державної системи

освіти з'ясовано у процесі аналізу «Замечаний на проект устава общеобразовательных учебных заведений и на проект общего плана устройства народных училищ» (1862 р.). Видання, що містять міркування директорів навчальних закладів, професорів університетів, попечителів навчальних округів і чиновників, наближених до освіти, дають підстави стверджувати, що передові освітяни та громадськість визнавали необхідність функціонування приватних закладів освіти.

Викликає зацікавлення дослідження Є. Шміда «История средних учебных заведений в России» (1878 р.), у якому вперше зроблена спроба прослідкувати взаємодію між державними та приватними закладами на певному історичному проміжку. Автор звертає увагу на те, що між приватними й державними навчальними закладами постійно спостерігалася конкуренція.

У процесі розгляду стану дослідженості проблеми було з'ясовано, що переважна більшість дослідників розглядали шкільну приватну освіту в контексті становлення та розвитку загальної системи освіти: І. Альошинцев, В. Григор'єв, М. Демков, С. Рождественський, В. Розанов та ін.

Приватна освіта у контексті висвітлення становлення жіночої освіти була предметом вивчення М. Зінченка, О. Лихачової, І. Максина та ін.

Фактично єдиною розвідкою, мета якої з'ясувати діяльність приватних пансіонів в Україні, зокрема в Київській губернії на початку XIX ст., було дослідження В. Доманицького «Из истории частных учебных заведений» (1901 р.).

Із реальним станом речей в освітній сфері крізь призму сприйняття авторів, які були учасниками тогочасних подій, дали можливість ознайомитися публікації з підзаголовками «Із шкільних спогадів», «Гімназійні спогади», що набули популярності наприкінці XIX – на початку XX ст. Незважаючи на досить помітний суб'єктивізм, спогади все ж дають можливість скласти певне враження про тогочасну освіту, оскільки автори показують школу та її устрій, так би мовити, зсередини.

У процесі дослідження проаналізовано погляди на місце і роль приватної освіти В. Стоюніна, який у своїх публікаціях проголошував ідею необхідності розвивати приватну ініціативу, яка задовольняла б потреби громадськості в галузі освіти, та окреслив умови та чинники її розвитку.

На важливість приватної ініціативи у справі поширення освіти вказували дослідники діяльності громадських просвітницьких організацій Е. Мединський та В. Чарнолуський. Дослідження авторів дали змогу ознайомитися із громадською думкою про шкільну систему й погляди, що стосувалися реорганізації освітньої ланки в контексті суспільно-історичних подій.

У ході історіографічного огляду з'ясовано, що тенденція розглядати шкільну приватну освіту в загальному вимірі розвитку освіти загалом та окремих галузей освітньої системи збереглася і в радянській історіографії (Ш. Ганелін, М. Константинов, М. Кузьмін, О. Ососков та ін). Виняток становить лише дисертаційне дослідження «Передовые школы нового типа, созданные общественной и частной инициативой в России в начале XX века» (1966 р.) та ряд журнальних публікацій дослідника приватної освіти М. Михайлової. У дослідженнях виявлено та охарактеризовано особливості навчально-виховної роботи у приватних та громадських школах, що діяли на початку XX ст.

Історіографічний пошук засвідчив, що збільшення публікацій з проблем приватної освіти спостерігається із середини 90-х років ХХ ст., що зумовлено появою в освітньому просторі України приватних навчальних закладів. У контексті нашого дослідження викликають науковий інтерес праці І. Добрянського, С. Єгорова, Т. Коваленко, Д. Латишиної, В. Постолатія та ін.

У поле нашого дослідження увійшли також праці, які в контексті аналізу діяльності окремих ланок освіти торкалися й приватних, а саме: А. Лопухівська (розвиток гімназій та ліцеїв в Україні, 1994 р.), Л. Вовк (діяльність недільних шкіл, 1997 р.), О. Аніщенко (розвиток професійної освіти жінок в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст., 2000 р.), Н. Побірченко (діяльність українських Громад в галузі освіти і просвітництва, 2001 р.), О. Перетятко (діяльність приватних початкових та середніх шкіл Харківської губернії, 2001 р.), Т. Сухенко (досвід роботи жіночих навчальних закладів, 2001 р.), Л. Єршова (розвиток жіночої освіти на Волині, 2002 р.), Т. Удовицька (діяльність громадських та приватних вищих навчальних закладів, 2002 р.), Н. Коляда (розвиток недільних шкіл, 2004 р.), В. Вірченко (жіночі навчальні заклади м. Києва, 2006 р.), Л. Березівська (реформування шкільної освіти в імперську добу, 1899–1917 рр., 2008 р.), Л. Гаєвська (державно-громадське управління загальною середньою освітою, 2008 р.) та ін.

У ході дослідження з'ясовано, що історія приватної освіти стала предметом вивчення в окремих дисертаційних працях, з-поміж яких дисертації: Т. Дубровської (Москва, 2000 р.), М. Єгорової (Челябінськ, 2003 р.), С. Сергєєвої (Москва, 2005 р.), С. Майданової (Тюмень, 2009 р.), М. Болотіної (Москва, 2011 р.), О. Друганової (Харків, 2009 р.), Ю. Агапова (Житомир, 2011 р.) та ін.

У контексті нашого дослідження становить інтерес навчально-методичний посібник авторського колективу за ред. О. Сухомлинської та В. Курила «Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (кінець ХІХ – ХХ століття)» (2010 р.), в якому висвітлено діяльність окремих приватних закладів.

Отже, вивчення історіографії досліджуваної проблеми засвідчило наявність праць, що досліджують окремі аспекти приватної освіти, а також, що приватна освіта розглядалася в контексті вивчення розвитку освіти в Україні загалом. Однак проблема розвитку шкільної приватної освіти в Україні ХІХ – початку ХХ ст. не була предметом окремого вивчення.

У процесі опрацювання історико-педагогічної літератури нами з'ясовано, що історія приватної освіти бере початок з часів Київської Русі. Засновниками шкіл, як правило, були приватні особи, монастирі та церкви. Така форма поширення освіти була домінуючою до кінця ХVІ ст.

У кінці ХVІ та в першій половині ХVІІ ст. в Україні поширюються школи, що їх засновували братства. Вони сприяли поширенню освіти серед усіх верств населення.

У ХVІІІ ст. на території гетьманської України переважали приватні школи, які відкривалися з ініціативи й на кошти населення.

Реформи Петра І, спрямовані на впровадження західної культури, зумовили появу нового типу навчальних закладів – пансіонів, які за навчальним змістом поділялись на нижчі і вищі. На Україні пансіонна форма навчання набула поширення в другій половині ХVІІІ ст. Такі пансіони функціонували у Глухові, Києві, Ромнах, Харкові та інших містах. Засновниками пансіонів у переважній більшості були

іноземці, тому викладання провадилося іноземними (французькою або німецькою) мовами. З метою упорядкування впливу іноземців на молоде покоління у 1757 р. урядовим розпорядженням ставиться вимога, щоб рівень освіченості засновників навчально-виховних закладів підтверджувався відповідним атестатом.

Впорядкування в системі освіти пов'язане з початком царювання Катерини II. З її ініціативи було створено «Главное правительство училищ» (1782 р.), під нагляд якого потрапили й приватні заклади. У 1784 р. відповідна комісія уважно ревізувала приватні заклади. У результаті перевірки було виявлено серйозні недоліки. А в 1786 р. був прийнятий «Наказ пансіонам» – перший офіційний документ, який урегулював діяльність приватних навчальних закладів та визначав межі приватної ініціативи в освіті. Він забезпечував контроль держави над приватними школами та пансіонами і вносив у їхню діяльність елементи впорядкованості, забезпечення якості освіти та неможливість засновуватись на «незаконних підставах». Основні положення «Наказа пансіонам» були включені до «Устава народних училищ» (1786 р.).

Отже, у ході дослідження з'ясовано, що фактично період з початку Київської Русі до XVIII ст. підготував підґрунтя для розвитку приватної системи освіти, що було обумовлено повною відсутністю або недостатньою кількістю державних закладів.

У другому розділі – **«Трансформаційні процеси у шкільній приватній освіті протягом XIX століття»** – на основі вивчення історико-педагогічної літератури, архівних джерел, законодавчих і нормативних документів розкрито провідні чинники формування шкільної приватної освіти, проаналізовано державну політику в цій царині та її вплив на тенденції функціонування приватних закладів освіти у період з 1802 р. по 1900 р.

Досліджено, що на початку XIX ст. приватні заклади потрапили під пильний контроль держави, оскільки розробники «Устава учебных заведений, подведомственных университетам» (1804 р.) вважали, що чіткий контроль піде на користь приватним закладам. Статутом чітко була прописана процедура відкриття приватних закладів та висувалася вимога, щоб викладання відповідало програмам державних закладів. Незважаючи на дії уряду, спрямовані на обмеження впливу приватних закладів в освітній сфері, на початку XIX ст. приватні форми освіти залишилися більш популярними, ніж державні (програму навчання у повітових училищах вважали занадто складною, гімназійний курс тривав надто довго, небажання віддавати дітей у всестанову школу, слабкість освітніх прагнень суспільства, потреба швидше одержати державні чини, при наданні яких враховувалася кількість років перебування на службі).

Визначаючи місце приватних закладів у системі освіти зазначеного періоду, з'ясували, що дії уряду постійно спрямовувалися на зменшення поширення і впливу приватних закладів. Уважніший розгляд внутрішнього життя приватних закладів зумовив у 1817 р. створення в Міністерстві народної освіти цензурного комітету, який прискіпливо перевіряв книги та підручники, що ними користувалися в приватних школах.

Згодом результатом діяльності Комітету реорганізації шкільної освіти став «Устав гимназий и училищ уездных и приходских, состоящих в ведомстве Университетов» (1828 р.), відповідно до якого приватні навчальні заклади поділялися на два типи: школи та пансіони.

Здійснене нами дослідження дало можливість з'ясувати, що політика уряду щодо приватних закладів виражалася в прагненні жорстко контролювати їх діяльність та регламентувати кількість. Репресійні заходи, які спочатку були спрямовані на іноземні пансіони, згодом поширилися й на російські. Особливо негативний вплив мав циркуляр «О мерах против умножения пансионеров» (1833 р.). Для контролю за роботою приватних закладів запроваджувалася посада інспекторів (1833 р.), обов'язки яких визначалися особливою інструкцією (1834 р.).

Аналіз нормативно-правового забезпечення освіти показав, що постійно набували чинності документи, спрямовані на упорядкування діяльності та посилення вимогливості до приватних закладів. Одним із таких документів було «Положение о частных учебных заведениях» (1835 р.), яке, по суті, зводило до купи усі попередні постанови стосовно приватної освіти і діяло до 1857 р.

З'ясовано, що переломним етапом у розвитку шкільної приватної освіти став 1857 р. – рік одержання дозволу відкривати приватні заклади без обмеження їх кількості. Постанова спочатку була поширена на Санкт-Петербург та Москву (січень 1857 р.), а в червні дістали дозвіл відкривати приватні жіночі навчальні заклади благонадійні уродженки західних губерній. До того ж право надавати дозволи на відкриття приватних закладів одержали попечителі навчальних округів (1858 р.). Такі кроки сприяли появі різних типів приватних закладів, зокрема недільних шкіл, приватних початкових шкіл у сільській місцевості. В освітніх колах висловлювалася думка, що приватні навчальні заклади є позитивним явищем в системі освіти, оскільки усувають певну монополію державних закладів і створюють їм конкуренцію у справі виховання.

Встановлено, що упродовж 1860–1864 рр. тривала робота з реформування шкільної освіти. Аналіз відгуків на проекти статутів дає підстави стверджувати, що громадськість визнавала необхідність приватних закладів, тому що вони більше задовольняли місцеві потреби.

Робота з реформування освіти завершилася прийняттям у 1864 р. документів: «Положение о начальных народных училищах», «Устав гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения». Характерною особливістю цих документів було те, що на противагу до попередніх проектів, тут не було розділів про приватну освіту. Лише деякі положення висвітлювалися в загальному контексті. Позитивним у статуті гімназій і прогімназій було те, що учні приватних закладів мали можливість одержати однакові права з тими, хто закінчив державні гімназії та прогімназії, якщо склали іспити при них.

Широкі можливості для розвитку приватної ініціативи давав документ «Об изменении и дополнении ныне действующих узаконений о частных училищах» (19 лютого 1868 р.). Тепер приватні навчальні заклади поділялися на три розряди: училища вищого або першого розряду, училища другого розряду та училища третього розряду. На відміну від попередніх цей документ надавав більшу свободу засновникам приватних закладів щодо вибору навчальних планів, визначення

кількості предметів та розподілу годин, учителі дістали можливість розробляти власні програми та використовувати методи і прийоми на власний розсуд. Поліпшувалася і якість освіти в приватних закладах, тому що право викладати мали лише ті, хто мав відповідний освітній ценз. Документом було визнано право приватних училищ конкурувати з державними гімназіями. Випускники приватних закладів дістали право, пройшовши відповідні випробування перед своїми викладачами, вступати до університету.

Така державна політика стосовно приватних закладів сприяла їх розвитку та збільшенню кількості, зокрема приватних гімназій та закладів першого розряду.

У ході дослідження з'ясовано, що для періоду 1881–1900 рр. характерним було прагнення приватної шкільної освіти зберегти та примножити здобуті позиції. 1883 р. ознаменувався підписанням указу «О правах воспитанников частных гимназий по отбыванию воинской повинности». Згодом засновники та вчителі дістали право на нагороди.

У зв'язку з тим, що у 80–90-х роках XIX ст. активізувалися зусилля громадськості щодо відкриття приватних закладів, уряд змушений був законодавчо врегулювати це питання. Аналіз документів засвідчив, що уряд неодноразово наголошував на важливості приватних закладів для народної освіти, проте неохоче йшов на поступки в наданні прав приватним закладам. Незважаючи на постійний контроль з боку держави набувають поширення нові типи закладів: комерційні (торговельні школи, торговельні класи, комерційні училища, курси комерційних знань), реальні училища, так звані приватні «таємні школи», які проводили навчання польською мовою.

З'ясовано, що розвиток приватної шкільної освіти упродовж XIX ст. супроводжували такі трансформаційні процеси: формування системи шкільної приватної освіти в рамках загальної системи освіти, створення законодавчої бази приватної освіти, розроблення засад та здійснення адміністративного контролю над діяльністю приватних закладів освіти (як заборонні, так і стимулюючі до розвитку), вплив громадськості на розвиток приватної ланки освіти, кількісне збільшення та типологічне розмаїття приватних закладів освіти.

У третьому розділі – **«Організація та функціонування приватних навчальних закладів на початку XX століття»** – обґрунтовано загальні тенденції розвитку приватних навчальних закладів на початку XX ст.

Аналіз історико-педагогічних джерел засвідчив, що початок XX ст. ознаменувався переглядом системи шкільної освіти. Впорядкувати шкільну життєдіяльність до здійснення освітньої реформи на законодавчому рівні покликаний був циркуляр «О мерах к упорядочению дела школьной жизни в средних учебных заведениях» (листопад 1905 р.), основні положення якого поширювалися й на приватні заклади.

У ході дослідження виявлено, що під тиском громадськості, яка вимагала надання свободи приватній ініціативі у справі відкриття шкіл, повної ліквідації обмежень, формальностей і дозволів, якими на той час була обставлена приватна освіта, уряд змушений був піти на деякі поступки. Зокрема, навчальні заклади, що працювали за програмами державних, дістали право називатися приватними

реальними училищами, приватними гімназіями та прогімназіями. Зміна назви засвідчила одержання учнями відповідних прав (вступ до вищих навчальних закладів, отримання пільг щодо військової повинності, відкриття 8-го додаткового класу та ін.). Циркулярними розпорядженнями було дозволено спільне навчання дітей обох статей, надано дозвіл відкривати підготовчі класи, право відкривати навчальні заклади одержали особи, які не мали освітнього цензу.

Аналіз архівних джерел, періодичних видань, історико-педагогічних публікацій засвідчив, що на початку ХХ ст. у суспільстві сформувалося розуміння того, що розширення мережі приватних шкіл – це найкращий спосіб забезпечити своїм дітям одержання освіти.

Проте окремі прояви негативного ставлення до приватних закладів з боку уряду почали спостерігатися в 1907 р. Так, 7 липня 1907 р. вийшов міністерський циркуляр «Об улучшении общей постановки учебно-воспитательного дела», який зобов'язував шкільну адміністрацію встановити в школах такі порядки, при яких виключалась будь-яка можливість вияву вільнодумства. Стосовно приватної освіти, де вільнодумство, можна сказати, процвітало, то утиски, яких було і так достатньо, посилилися з новою силою. Кожна нова постанова обмежувала діяльність приватних закладів: заборона на спільне навчання дівчат і хлопців, якщо вони старші 11 років, уведення іспитів з необов'язкових предметів, заборона носити гімназійну форму, заборона продовжувати навчання в державній гімназії та інші утиски здійснювалися шляхом проведення постійних перевірок, які порушували та обмежували свободу приватної ініціативи.

Громадська думка вимагала визнання за громадянами свободи відкривати навчальні заклади, звільнення їх від зайвої опіки і забезпечення контролю в розумних межах. У зв'язку з цим у червні 1910 р. з'являється «Проект правил о частных учебных заведениях, классах и курсах Министерства Народного Просвещения», яким пропонувалася більш спрощена процедура відкриття приватних закладів. Відповідно до положень проекту допускалося спільне навчання дітей різної статі, здійснення навчання рідною мовою. Проте проект нічого не змінював у справі зрівняння прав учнів приватних навчальних закладів з учнями державних. Це саме стосувалося і вчителів.

1 липня 1914 р. Державна Рада і Державна Дума затвердили «Закон о частных учебных заведениях, классах и курсах Министерства Народного Просвещения, не пользующихся правами правительственных учебных заведений». Деталізація закону знайшла відображення в «Правилах о частных учебных заведениях, классах и курсах Министерства Народного Просвещения, не пользующихся правами правительственных учебных заведений», якими визначався статус приватного закладу. До приватних належали навчальні заклади, класи та курси, які відкривалися та утримувалися земствами, містами, окремими станами, парафіями, приватними товариствами, приватними закладами та приватними особами. За новим законом засновники приватних закладів одержали можливість обирати предмети викладання та розробляти навчальні програми. Проте ставилася вимога, що при вивченні загальнообов'язкових предметів необхідно використовувати лише допущені навчальні керівництва та посібники.

Аналіз «Закону ...» та «Правил ...» показав, що небагато свобод і можливостей було надано для розвитку шкільної приватної освіти, проте держава фактично визнала існування двох типів приватних навчальних закладів: ті, які користуються правами державних навчальних закладів, та ті, які ними не користуються.

Наступним кроком у регулюванні приватної ланки освіти став «Закон о расширении прав учредителей средних общеобразовательных учебных заведений» (28 червня 1914 р.). Статтями дозволялося, щоб молодші класи знаходилися в іншому приміщенні, ніж старші (це була важлива поступка, тому що досить часто навчальний заклад не відкривався через відсутність необхідного приміщення), дозволялося відкривати заклад без введення таких посад, як інспектор, помічник класного наставника та «письмоводитель». Засновники дістали можливість змінювати розподіл уроків з кожного предмета, доповнювати предмети новими розділами, вводити нові предмети. До того ж педагогічні ради одержали право зараховувати учнів, які не відповідають вимогам щодо віку. Проте ці нововведення здійснювалися лише з дозволу попечителя та міністра народної освіти.

Довгоочікуваний «Закон ...» (1914 р.) не розв'язував усіх проблем шкільної приватної освіти, тому подальше регулювання її діяльності уряд здійснював через циркулярні розпорядження.

Події, пов'язані з війною, що розпочалася у 1914 р., та жовтневим переворотом 1917 р., згубно вплинули на розвиток шкільної приватної освіти. Більшість шкіл ледве жевріли. Після жовтня 1917 р. більшість приватних шкіл було закрито. А у 1919 р. «Положенням про єдину трудову школу УСРР», в основу якого було покладено чинне в Радянській Росії «Положення про єдину трудову школу» (1918 р.), за яким усі навчальні заклади переходили у відання Народного комісаріату освіти, ліквідовано було взагалі такий тип навчальних закладів як приватні.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі цілісного історико-педагогічного аналізу виявлено і узагальнено особливості становлення та розвитку шкільної приватної освіти в Україні у контексті освітніх реформ ХІХ – початку ХХ століття.

Узагальнення результатів історико-педагогічного пошуку, аналізу джерел дає підстави для таких **висновків**:

1. Аналіз історико-педагогічних досліджень, архівних джерел, періодичних, законодавчих, довідкових та статистичних видань дав змогу з'ясувати ступінь дослідженості проблеми шкільної приватної освіти у різні історичні періоди розвитку суспільства. У процесі дослідження з'ясовано, що в дореволюційний період діяльність приватних закладів освіти розглядалася в контексті загального розвитку освіти. Виняток становили лише публікації авторів, причетних до діяльності приватних закладів освіти, що були чи то користувачами послуг, чи самі відкрили приватні заклади. Тенденція розглядати шкільну приватну освіту в контексті загальної збереглася і в наступний період, який традиційно визначаємо як радянський. З 90-х років ХХ ст. до сьогодні спостерігається поживлення інтересу до діяльності окремих приватних закладів освіти та їх значення в системі розбудови освітньої галузі досліджуваного періоду, що зумовлюється пошуком

шляхів модернізації освітньої галузі на сучасному етапі та появою приватної освіти як альтернативи державній.

2. Здійснене дослідження дало змогу виявити передумови становлення та розвитку шкільної приватної освіти: суспільно-політичні (потреба населення в освіті; недостатня кількість державних навчальних закладів; вплив зарубіжного досвіду; неспроможність урядових освітніх установ відповідати потребам часу у поширенні освіти серед населення); правові (створення законодавчої бази освітньої галузі; прийняття та затвердження нормативних положень щодо регулювання діяльності приватних закладів освіти); культурні (поширення православ'я; вплив іноземної культури; піднесення культурного розвитку населення).

3. Теоретичне узагальнення матеріалів наукового дослідження дало можливість виявити чинники (виокремлення шкільної приватної освіти в загальній системі освіти; створення законодавчої бази, на основі якої діяло приватне шкільництво; посилення державного нагляду за діяльністю приватних навчальних закладів; обмеження кількості приватних закладів за рахунок надання переваг державним навчальним закладам), тенденції (поєднання одночасного посилення контролю за діяльністю приватних навчальних закладів та надання матеріальної дотації для їх розвитку з боку держави; змагання приватних навчальних закладів за рівні права з державними; розвиток громадської ініціативи щодо відкриття приватних навчальних закладів; поява нових типів приватних навчальних закладів у контексті зарубіжного реформаторського руху).

Приватні навчальні заклади загалом сприяли розширенню мережі навчальних закладів, їх типологічному розмаїттю, а також були доцільною альтернативою державним навчальним закладам. На основі історико-генетичного аналізу встановлено, що на розвиток шкільної приватної освіти впливала соціальна активність громадськості, пік якої припадає на 60-ті роки XIX та початок XX ст., пов'язаний із соціально-економічним розвитком держави, що потребувала освічених працівників.

4. У ході дослідження було обґрунтовано етапи розвитку шкільної приватної освіти в досліджуваній період:

Перший етап (1802–1856 рр.) визначаємо як період становлення шкільної приватної освіти в рамках державної, який характеризується: виокремленням приватної шкільної освіти в загальній системі освіти, що перебувала в стадії становлення; створення нормативно-законодавчої бази приватного шкільництва; посилення державного нагляду за діяльністю приватних навчальних закладів, що знайшло вияв у регламентації процедури відкриття та функціонування приватних закладів; розроблення системи адміністративного контролю за реалізацією державної політики в навчально-виховній діяльності приватних закладів та системи покарань через штрафи та ув'язнення для тих, хто не дотримувався букви закону; формування стійкого переконання щодо негативного впливу іноземців на молоде покоління, що спричинило обмеження кількості засновників пансіонів із іноземців шляхом посилення вимог; посилення російського елемента (обов'язкове викладання російської мови, географії, історії, а також, прагнення віддати виховання дітей і молоді в руки російських підданих); надання переваг державним навчальним

зкладам за рахунок обмеження кількості приватних шляхом прийняття нормативно-законодавчих актів, що регулювали б діяльність приватних закладів.

Другий етап (1857–1880 рр.) – період підтримки, заохочення та прихильності до приватної освіти з боку держави. Аналіз нормативних документів досліджуваного періоду засвідчив, що основні положення, викладені в них, сприяли розвитку приватних закладів. Відміна обмеження щодо кількості приватних шкіл і пансіонів у столицях (1857 р.), відкриття приватних жіночих пансіонів у західних губерніях (1858 р.), надання попечителям права самостійно давати дозволи на відкриття приватних закладів, а також повної свободи у виборі певного навчального курсу (1868 р.), що сприяло неабиякому поштовху в розвитку приватної ініціативи. Приватні навчальні заклади стали забезпечувати не лише початкову ланку освіти, а й почали працювати за програмами прогімназій та гімназій.

Третій етап (1881–1900 рр.) визначається як період підтримки приватної освіти з одночасним посиленням контролю за її функціонуванням з боку держави за допомогою законодавчих актів та контролюючих органів. Зокрема, уряд під тиском обставин та громадськості йшов на певні поступки для зрівняння у правах державних і приватних закладів (вихованці приватних закладів одержали певні права щодо відбування військової повинності, викладачів та засновників стали заохочувати орденами та іншими відзнаками, приватні технічні й ремісничі училища були передані в підпорядкування Міністерства народної освіти, прийнято положення про комерційні навчальні заклади, приватні заклади одержали право на матеріальну допомогу тощо). Водночас була розроблена система штрафних санкцій за недотримання урядових постанов (відкриття та закриття приватних закладів без дозволу, викладання без відповідних документів, самовільне відкриття приватних «таємних шкіл» тощо).

Четвертий етап (1900–1905 рр.) розглядаємо як конструктивно-деструктивний. Він характеризується як період вивчення стану освітньої галузі та пошуку напрямів реформування шкільної освіти, зокрема і приватної. Адже всі проекти (М. Боголепова, П. Ванновського, Г. Зенгера, В. Глазова), що були спрямовані на здійснення реформи в галузі освіти, як загальної, так і приватної, не були зреалізовані. Щодо приватної освіти ніяких змін в її регулюванні на законодавчому рівні в зазначений період не відбулося.

П'ятий етап (1906–1917 рр.) характеризується розвитком громадської ініціативи, яка сприяла збільшенню кількості приватних закладів різних типів. Була також зроблена спроба вдосконалити законодавче забезпечення діяльності приватних навчальних закладів шляхом прийняття законів («Закон о частных учебных заведениях, классах и курсах Министерства Народного Просвещения, не пользующихся правами правительственных учебных заведений», «Правила о частных учебных заведениях, классах и курсах Министерства Народного Просвещения, не пользующихся правами правительственных учебных заведений», «Закон о расширении прав учредителей средних общеобразовательных учебных заведений»). У зазначений період спостерігалася подальша жорстка централізація управління шкільною приватною освітою через прийняття різноманітних циркулярів, спрямованих на контролювання різних сфер діяльності приватної галузі.

Загалом взаємодію приватних закладів освіти та держави можемо охарактеризувати як суцільні суперечності: з одного боку держава йшла на певні поступки, надавала свободи, але в той же час упроваджувала обмеження, зумовлені прагненням підтримати державні навчальні заклади.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень можна вважати вивчення розвитку окремих складових шкільної приватної освіти як окремих регіонів, так і України загалом у різні історичні періоди.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Гущина С. О. До історії становлення та розвитку приватного навчального закладу О. В. Левицької / Гущина С. О. // Зб. наук. праць : спец. випуск «До витоків становлення української педагогічної науки» / В. Г. Кузь (гол. ред.) та ін. – К. : Наук. світ, 2002. – С. 71-74.
2. Гущина С. О. Типи приватних навчальних закладів та передумови їх виникнення / Світлана Гущина // Школа першого ступеня: теорія і практика : зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького держ. пед. у-ту імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – Вип. 3. – С. 157-163.
3. Гущина С. О. Становлення та розвиток навчальних закладів приватної форми власності / С. О. Гущина // Наука і сучасність : зб. наук. праць Національного пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. – К. : Логос, 2002. – Т. XXXIV. – С. 39-47.
4. Гущина С. О. Законодавче регулювання приватних закладів в Україні (XIX – поч. XX ст.) / Гущина С. О. // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – К. : Наук. світ, 2003. – Вип. 5. – С. 272-279.
5. Гущина С. О. Державне інспектування приватних закладів освіти в XVIII – на початку XX ст. / Гущина С. О. // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць Харків. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. – Х. : Видавець Прокопенко Г. Є., 2004. – Вип. 21. – С. 51-59.
6. Гущина С. О. Становлення й розвиток освітньої мережі в м. Умані (XVIII – початок XX ст.) / С. О. Гущина // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 131-143.
7. Гущина С. Бібліографія: приватні заклади освіти (XIX – поч. XX ст.) / Світлана Гущина // Історико-педагогічний альманах. – 2006. – № 2. – С. 97-104.
8. Гущина С. О. Типологія приватних закладів освіти в Україні (XIX – початок XX століття) / Гущина С. О. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – Вип. 36. – С. 111-115.
9. Роєнко С. О. А. І. Степович (1856–1935) – засновник приватної чоловічої гімназії з правами для учнів у м. Київ / Світлана Олександрівна Роєнко // Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки (Ніжинський держ. ун-т імені Миколи Гоголя) / [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – № 5. – С. 194-197.
10. Роєнко С. О. Історіографічні аспекти розвитку приватних закладів освіти в Україні (XIX – початок XX століття) [Електронний ресурс] / Роєнко С. О. // Науковий

вісник Донбасу : електронне наукове видання. – 2011. – № 4(16). – Режим доступу : http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN16/11rsoovu.pdf.

11. Роєнко С. Розвиток загальної освіти Черкаського повіту Київської губернії (XIX – поч. XX ст.) / Світлана Роєнко // Історико-педагогічний альманах. – 2012. – № 2. – С. 98-103.

12. Роєнко С. О. Зародження приватної шкільної освіти в Україні (IX – XVIII століття) / Світлана Олександрівна Роєнко // Зб. наук. праць : Педагогічні науки. – Херсон : ХДУ, 2012. – Випуск 61. – С. 48-54.

Стаття в закордонному науковому виданні:

13. Роєнко С. А. К истории открытия частной Киевской мужской гимназии В. Петра (начало XX столетия) / Роєнко С. А. // Вестник Академии знаний. – Краснодар, 2012. – № 3. – С. 99-101.

Статті та тези у матеріалах науково-практичних конференцій:

14. Гущина С. О. Освітні заклади Умані: історичний аспект / Гущина С. О. // Краєзнавство Черкащини : спецвипуск / ред. кол. : В. М. Мельниченко та ін. – К. : Наук світ, 2004. – № 7. – С. 62-73.

15. Гущина С. О. Місце та роль приватних навчальних закладів у розвитку освіти на Черкащині (XIX – початок XX ст.) / С. О. Гущина // Національна ідентичність у контексті політичного процесу: історія і сучасність: матеріали наук.-прак. конф. [«Деякі аспекти національного розвитку і національного виховання»] (Черкаси, 29 січня 2004 р.) / Міжрегіональна академія управління персоналом ; Всеукраїнський університет Черкаська філія. – Черкаси : Ант, 2004. – С. 96-101.

16. Гущина С. О. Професійне спрямування приватних закладів освіти (XIX – початок XX ст.) / С. О. Гущина // Підготовка педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах у контексті процесів глобалізації : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., (Умань, 17–18 листопада 2005 р.) / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України [та ін.]. – К. : Міленіум, 2005. – С. 55-58.

17. Роєнко С. О. Приватні заклади: категоріальне визначення поняття / С. О. Роєнко // Збірник матеріалів X Всеукр. наук.-практ. конф. [«Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції»] (Київ, 16–18 травня 2007 р.) : у 6-ти т. / ред. кол. : І. І. Тимошенко (відп. ред.) та ін. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2007. – Т. 4. – С. 85-86.

18. Роєнко С. О. Особливості організації виховної роботи в приватних закладах освіти в Україні (XIX – поч. XX ст.) / Роєнко С. О. // Наука і вища освіта : тези доповідей учасників XVI Міжнародної наукової конференції молодих науковців (Запоріжжя, 17–18 квітня 2008 р.) : у 4 т. / Класичний приватний університет. – Запоріжжя : КПУ, 2008. – Т. 3. – С. 203.

19. Роєнко С. О. Тілесні покарання – один із методів впливу на вихованців: з історії питання / Роєнко С. О. // Матеріали наук.-метод. семінару (Умань, 14 червня 2011 р.) / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – С. 64-67.

20. Роєнко С. О. Особливості організації виховної роботи в приватних комерційних училищах України на початку XX століття / Світлана Олександрівна Роєнко // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали Бердянської сесії

І Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Бердянськ, 22 вересня 2012 р.) : у 5-ти частинах / Придніпровський науковий центр НАН України і Міністерства освіти і науки України, Бердянський педагогічний університет [та ін.]. – Д. : ТОВ «Інновація», 2012. – Ч. 3. – С. 111-113.

21. Роєнко С. О. Етапи розвитку шкільної приватної освіти в Україні / Світлана Олександрівна Роєнко // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: матеріали Бердянської сесії II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Бердянськ, 16 травня 2013 р.): у 2-х частинах – Д. : ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. 1. – С. 43-44.

22. Роєнко С. О. Державна політика сприяння розвитку приватної освіти в 50-х роках XIX століття / Світлана Олександрівна Роєнко // Науковий діалог «Схід-Захід»: матеріали Всеукр. конфер. з міжнародною участю (Кам'янець-Подільський, 10 липня 2013 р.): у 4-х частинах. – Д. : ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. 4. – С. 186-188.

23. Роєнко С. О. Правовий захист учнів приватних навчальних закладів в Україні (II половина XIX століття) / С. О. Роєнко // Права дитини : від витоків до сьогодення : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Умань, 19 вересня 2013 р.) / [ред. кол. Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.] – Умань : ФОП Жовтий, 2013. – С. 154-157.

Монографія:

24. Гущина С. О. До історії приватної освіти на Черкащині (XVIII – початок XX століття) / С. Гущина // Розвиток педагогічної думки і освіти на Черкащині : [монографія] / [Андрощук Л. М., Березівська Л. Д., Біда О. А. та ін.; за заг. ред. Н. С. Побірченко]. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 15-21.

АНОТАЦІЇ

Роєнко С. О. Розвиток шкільної приватної освіти в Україні (XIX – початок XX століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2014.

На основі аналізу історико-педагогічних досліджень, архівних, періодичних, законодавчих, довідкових та статистичних джерел розглянуто процес розвитку шкільної приватної освіти в Україні у контексті освітніх реформ XIX – початку XX ст.

У процесі історіографічного пошуку з'ясовано ступінь розробленості проблеми. Виявлено передумови зародження (суспільно-політичні, правові, культурні) шкільної приватної освіти. Визначено чинники формування загальної системи приватної освіти та особливості створення і функціонування приватних навчальних закладів у досліджуваній період.

Обґрунтовано етапи розвитку шкільної приватної освіти в XIX – на початку XX ст.: *перший* (1802–1856 рр.) – етап становлення шкільної приватної освіти в рамках державної; *другий* (1857–1880 рр.) – етап підтримки, заохочення та прихильності до приватної освіти з боку держави; *третій* (1881–1900 рр.) – етап підтримки приватної освіти з одночасним посиленням контролю за її функціонуванням з боку держави за

допомогою законодавчих актів та контролюючих органів; *четвертий* (1900–1905 рр.) – конструктивно-деструктивний, що характеризується як період вивчення стану освітньої галузі та пошуку напрямів реформування шкільної освіти, зокрема приватної; *п'ятий* (1906–1917 рр.) – розвиток громадської ініціативи, що сприяло збільшенню кількості приватних закладів різних типів.

Ключові слова: шкільна приватна освіта, приватні навчальні заклади, приватні училища, гімназії, державні заклади освіти, система освіти, законодавчо-нормативні документи.

Роечко С. А. Развитие школьного частного образования в Украине (XIX–начало XX века). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченка. – Кировоград, 2014.

В диссертации осуществлён анализ развития школьного частного образования в Украине в XIX – начале XX ст.

В процессе историографического поиска раскрыта степень исследовательности данной проблемы.

В ходе исследования определены предпосылки зарождения (общественно-политические, правовые, культурные) школьного частного образования.

Установлены факторы, способствовавшие формированию системы частного образования (выделение школьного частного образования в общей системе образования, создание законодательной базы на основе которой действовало частное школьное образование, усиление государственного надзора за деятельностью частных учебных заведений, ограничение количества частных учреждений за счёт предоставления преимуществ государственным учебным заведениям).

Проведённый анализ позволил выделить тенденции функционирования частных учебных заведений (сочетание одновременного усиления контроля за деятельностью частных учебных заведений и предоставления материальной дотации для их развития со стороны государства; соревнования частных учебных заведений за равные права с государственными; развитие общественной инициативы направленной на открытие частных учебных заведений; появление новых типов частных учебных заведений в контексте зарубежного реформаторского движения).

Изучены особенности создания и функционирования частных учебных заведений в исследуемый период; выяснены особенности законодательного обеспечения школьного частного образования.

Обоснованы этапы развития школьного частного образования в XIX – начале XX века: первый (1802–1856 гг.) – этап становления школьного частного образования в рамках государственной системы образования; второй (1857–1880 гг.) – этап поддержки и поощрения развития частного образования со стороны государства; третий (1881–1900 гг.) – этап поддержки частного образования с одновременным усилением контроля за его функционированием со стороны государства с помощью законодательных актов и контролирующих органов;

четвёртый (1900–1905 гг.) – конструктивно-деструктивный, который рассматривается как период изучения состояния образовательной системы и поиска направлений реформирования школьного образования, в том числе и частного; пятый (1906–1917 гг.) – этап развития общественной инициативы, которая способствовала увеличению количества частных учебных учреждений различных типов.

Ключевые слова: школьное частное образование, частные учебные заведения, частные училища, гимназии, государственные учреждения образования, система образования, законодательно-нормативные документы.

Royenko S. O. Development of private school education in Ukraine (19th – early 20th centuries). – Manuscript.

Scientific thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the speciality 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University. – Kirovohrad, 2014.

Based on the analysis of historical and educational researches, archives, periodicals, legislative, reference and statistical sources the process of private education schools' development in Ukraine in the context of educational reforms of the 19th – early 20th century has been reviewed.

During the historiographical search the stage of the problem's investigation was cleared up. Preconditions (social, political, legal, and cultural) of private school education origin have been revealed. Factors of forming the overall system of private education, and peculiarities of private schools' creation and functioning in the study period have been defined.

The stages of private school education development in the 19th – early 20th century have been grounded (*the first* (1802–1856) – the stage of private school education formation within the state education; *the second* (1857–1880) – stage of support, encouragement and commitment to private education from the state; *the third* (1881–1900) – stage of private education support while strengthening control over its functioning from the state through legislative acts and regulatory authorities; *the fourth* (1900–1905) – constructive-destructive, characterized as a period of study of the state of the educational sector and search the areas of school education reforming, including private; *the fifth* (1906–1917) – development of public initiatives that helped to increase the number of private institutions of various types.

Key words: school private education, private educational institutions, private colleges, high schools, state educational institutions, the education system, the legislative and regulatory documents.

**СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ДО ДЕРЖАВНОГО
РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ, ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ**
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підп. до друку 01.04.2014 р. Формат 60×90¹/₁₆. Папір офсет.
Друк різнограф. Ум. др. арк. 0,9. Тираж 100. Зам. № 7443.

РЕДАКЦІЙНО–ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
*Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка*
25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 24–59–84.
Факс.: (0522) 24–85–44.
E–Mail: mails@kspu.kr.ua

